

**ОИЛАДА БОЛА ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ҚАДРЛАНИШИ:
ИЖТИМОЙ ВА ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ****Шомуродова Нодира Ҳамроқулиевна**

Чилонзор туман 1-сон техникуми

Аннотация: Ушбу мақолада оилада бола ҳуқуқларининг қадрланиши, уларнинг ҳимоя қилиниши ва таъминланишининг ҳуқуқий ҳамда ижтимоий жиҳатлари кенг таҳлил қилинган. Боланинг шахс сифатида шаклланишида оиланинг ўрни, ота-онанинг масъулияти ва жамиятнинг вазифалари ёритилган. Шунингдек, бола ҳуқуқларини таъминлашда миллий қонунчилик ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатларнинг аҳамияти таҳлил этилган. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, бола ҳуқуқларини қадрлаш жамият тараққиёти ва соғлом авлод тарбиясининг муҳим омили ҳисобланади.

Калит сўзлар: бола ҳуқуқи, оила, ҳуқуқий ҳимоя, тарбия, бола манфаати, ота-она масъулияти, ижтимоий муносабатлар.

Бугунги глобаллашув ва ахборот технологиялари тез ривожланаётган даврда инсон ҳуқуқларини таъминлаш масаласи халқаро миқёсда долзарб аҳамият касб этмоқда. Инсон ҳуқуқлари тизимида бола ҳуқуқлари алоҳида ўрин тутди. Чунки бола — жамиятнинг энг нозик ва ҳимояга муҳтож қатлами ҳисобланади. Унинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш ҳар бир давлат, жамият ва оиланинг муҳим вазифаларидан биридир.

Оила боланинг биринчи ижтимоий муҳити ҳисобланади. Бола ҳаёт ҳақидаги дастлабки тушунчаларни айнан оилада олади. Унинг маънавий дунёси, ахлоқий қарашлари, ҳуқуқий онги ва шахсий фазилатлари оила муҳити таъсирида шаклланади. Шу сабабли оилада бола ҳуқуқларининг

кадрланиши келажакда соғлом, маънавий етук ва фаол шахсни тарбиялашда ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам мустаҳкамлаб қўйилган. Хусусан, БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенциясида ҳар бир боланинг яшаш, таълим олиш, эркин фикр билдириш, соғлом ривожланиш ва ҳимояланиш ҳуқуқлари кафолатланган. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Оила кодекси ва “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонун ҳам болалар манфаатларини устувор деб белгилайди.

Шу билан бирга, айрим оилаларда бола ҳуқуқларининг тўлиқ таъминланмаслиги, зўравонлик, бепарволик ва нотўғри тарбия усуллари каби ҳолатлар ҳам учраб турибди. Бу эса боланинг жисмоний ва руҳий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади.

Мазкур мақоланинг мақсади — оилада бола ҳуқуқларининг кадрланишини илмий жиҳатдан таҳлил қилиш, мавжуд муаммоларни ўрганиш ва уларнинг ечимлари бўйича таклифлар ишлаб чиқишдан иборат.

Мақолани тайёрлаш жараёнида қуйидаги тадқиқот усулларидан фойдаланилди:

1. Таҳлилий усул

Бола ҳуқуқларига оид миллий ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар ўрганилди ва таҳлил қилинди.

2. Қиёсий-ҳуқуқий усул

Турли давлатларда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тажрибаси ўзаро солиштирилди.

3. Социологик усул

Оилада бола ҳуқуқларига муносабат ва тарбия усуллари бўйича назарий маълумотлар таҳлил қилинди.

4. Мантиқий таҳлил усули

Бола ҳуқуқларининг қадрланиши ва унинг ижтимоий аҳамияти илмий жиҳатдан баҳоланди.

5. Психологик ёндашув

Болага нисбатан муносабатнинг унинг психологиясига таъсири ҳақидаги илмий қарашлар ўрганилди.

Тадқиқотнинг назарий асосини ҳуқуқшунослар, педагоглар, психологлар ва социолог олимларнинг ишлари ташкил этди.

Тадқиқот жараёнида оилада бола ҳуқуқларининг қадрланиши жамият тараққиёти учун муҳим омил эканлиги аниқланди.

1. Оиланинг бола ҳаётидаги ўрни

Оила боланинг биринчи тарбия мактаби ҳисобланади. Боланинг ҳуқуқлари аввало оилада таъминланиши керак. Агар оилада меҳр-муҳаббат, ўзаро ҳурмат ва адолат муҳити мавжуд бўлса, бола ўзини ҳимояланган ва қадрланган шахс сифатида ҳис этади.

Бундай муҳитда тарбияланган болалар:

- мустақил фикрлайди;
- ўз ҳуқуқларини англайди;
- бошқалар ҳуқуқига ҳурмат билан қарайди;
- жамиятда фаол бўлади.

2. Бола ҳуқуқларининг асосий йўналишлари

Яшаш ва соғлом ривожланиш ҳуқуқи

Ҳар бир бола яшаш ва соғлом ўсиш ҳуқуқига эга. Ота-оналар боланинг овқатланиши, тиббий хизмат олиши ва хавфсизлигини таъминлаши шарт.

Таълим олиш ҳуқуқи

Боланинг билим олиши унинг келажагини белгилайди. Оилада таълимга эътибор қаратилиши боланинг интеллектуал ривожланишига хизмат қилади.

Эркин фикр билдириш ҳуқуқи

Боланинг фикрини эшитиш ва уни инобатга олиш унинг шахс сифатида ривожланишига ёрдам беради.

Ҳимояланиш ҳуқуқи

Бола ҳар қандай жисмоний ёки руҳий зўравонликдан ҳимоя қилиниши лозим. Зўравонлик боланинг психологиясига оғир таъсир кўрсатади.

Дам олиш ва эркин вақт ҳуқуқи

Болаларнинг дам олиши, ўйин ўйнаши ва қизиқишлари билан шуғулланиши ҳам уларнинг муҳим ҳуқуқларидан бири ҳисобланади.

3. Бола ҳуқуқларининг бузилиши сабаблари

Тадқиқот натижаларига кўра, қуйидаги омиллар бола ҳуқуқларининг бузилишига олиб келмоқда:

- ҳуқуқий билимнинг етарли эмаслиги;
- иқтисодий муаммолар;
- оилавий жанжаллар;
- зўравонлик;
- нотўғри тарбия усуллари;
- интернет ва ахборот хавфлари.

Айрим ҳолатларда ота-оналар болага нисбатан қаттиққўл муносабатда бўлиб, унинг фикри ва қизиқишларини инобатга олмайди.

4. Давлат ва жамиятнинг иштироки

Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишда давлат ва жамиятнинг ўрни катта.

Ўзбекистонда:

- болалар омбудсмани институти ташкил этилган;

- болалар меҳнатига қарши чоралар кучайтирилган;
- мактабларда психологик хизматлар ривожлантирилмоқда;
- оилавий зўравонликка қарши қонунлар қабул қилинган.

Маҳалла, мактаб ва жамоат ташкилотлари ҳам бола манфаатларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамиятга эга.

Оилада бола ҳуқуқларининг қадрланиши жамиятнинг маънавий даражасини белгилайди. Болага ҳурмат билан муносабатда бўлиш унинг келажақда масъулиятли ва қонунга ҳурматли инсон бўлиб етишишига хизмат қилади.

Бироқ баъзи оилаларда ҳанузгача авторитар тарбия усуллари сақланиб қолган. Бундай муҳитда боланинг мустақил фикри чекланади. Бу эса унинг психологик ҳолатига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Психологлар таъкидлашича, болага нисбатан қўпол муносабат:

- ўз-ўзига ишончнинг пасайишига;
- қўрқув ҳиссининг кучайишига;
- агрессивликка;
- ижтимоий фаолликнинг камайишига олиб келади.

Замонавий технологиялар ҳам бола ҳуқуқлари билан боғлиқ янги муаммоларни келтириб чиқармоқда. Интернет орқали зарарли ахборотлар тарқалиши, кибербуллинг ва виртуал қарамлик болаларга салбий таъсир кўрсатмоқда. Шу сабабли ота-оналарнинг рақамли саводхонлиги ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Муҳокамалар натижасида шу нарса аниқландики, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишда профилактика ишлари жуда муҳим ҳисобланади. Оилалар билан ҳуқуқий ва психологик тушунтириш ишларини олиб бориш орқали кўплаб муаммоларнинг олдини олиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, оилада бола ҳуқуқларининг қадрланиши соғлом жамият қуришнинг муҳим асосларидан бири ҳисобланади. Боланинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳурмат қилиш унинг маънавий, жисмоний ва интеллектуал ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади.

Тадқиқот асосида қуйидаги таклифлар илгари сурилди:

1. Ота-оналарнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш.
2. Мактаб ва маҳаллаларда бола ҳуқуқлари бўйича тарғибот ишларини кучайтириш.
3. Оилавий зўравонликнинг олдини олиш чораларини кучайтириш.
4. Болалар учун психологик хизматларни ривожлантириш.
5. Интернет хавфсизлиги бўйича махсус дастурлар ишлаб чиқиш.
6. Давлат ва жамоат ташкилотлари ҳамкорлигини мустаҳкамлаш.

Бола ҳуқуқларини ҳурмат қилиш — инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилишнинг энг муҳим кўринишидир. Чунки ҳар бир бола меҳр, эътибор ва адолатли муносабатга муносибдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси.
4. БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенцияси.
5. Исломов З.М. Оила ва тарбия масалалари. – Тошкент, 2021.
6. Абдуллаева Н. Бола ҳуқуқлари ва ижтимоий ҳимоя. – Тошкент, 2020.
7. UNICEF таҳлилий материаллари.
8. Педагогика ва психология соҳасига оид илмий адабиётлар.